

Todd May
Εισαγωγή στον Μισέλ Φουκώ

Μετάφραση: Αλέξανδρος Ματσάγγος
Επιστημονική επιμέλεια: Θανάσης Λάγιος

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες έργων του Φουκώ	9
Πρόλογος επιμελητή	11
Γιατί Φουκώ;	17
Βασικές έννοιες	57
1. Αρχαιολογία	59
2. Γενεαλογία	119
3. Επιμέλεια εαυτού	179
4. Το ξεστράτισμα του Φουκώ	229
Μετά τον Φουκώ	239
Περαιτέρω διάβασμα	285
Βιβλιογραφικές αναφορές	287
Ευρετήριο όρων	293

Συντομογραφίες έργων του Φουκώ¹

ΑΓ	<i>Αρχαιολογία της Γνώσης</i> ([1969] 1987)
ΓΚ	<i>Η Γέννηση της Κλινικής</i> ([1963] 2012)
ΓΒ	<i>Η Γέννηση της Βιοπολιτικής</i> ([1978-1979] 2012)
Ε	<i>Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα</i> (2012)
Ε,Γ,Η	<i>Εξουσία, Γνώση, Ηθική</i> (1987)
ΕΤ	<i>Επιτήρηση και Τιμωρία</i> ([1975]1989)
ΕC	<i>The Ethics of the Concern of the Self as a Practice of Freedom</i> (1997)
ΙΣ 1	<i>Ιστορία της Σεξουαλικότητας 1</i> ([1978] 2011)
ΙΣ 2	<i>Ιστορία της Σεξουαλικότητας 2</i> ([1984] 2013)
ΙΣ 3	<i>Ιστορία της Σεξουαλικότητας 3</i> ([1986]2013)
HSLCF	<i>The Hermeneutics of the Subject: Lecture at the Collège de France</i> ([1981-1982] 2005)
ΙΤ	<i>Ιστορία της Τρέλας</i> ([1965] 1975)
ΛΠ	<i>Οι Λέξεις και τα Πράγματα</i> ([1966] 1986)
ΜΕ	<i>Η Μικροφυσική της Εξουσίας</i> (1991)
ΜΚ	<i>Οι Μη Κανονικοί</i> ([1974 -1975] 2010)
QΜ	«Questions of Method» (Ζητήματα μεθόδου) ([1969] 1991)
ΟΤ	<i>The Order of Things</i> ([1966]1971)
ΤΕΔ	<i>Τι είναι Διαφωτισμός</i> (1988)
ΤΚΝ	<i>Τρία Κείμενα για τον Νίτσε</i> (2003)
Φ/Κ	<i>Φυλακή / Κυβερνολογική</i> (2017)

1 [Σ.τ.Ε.] Η μετάφραση των αποσπασμάτων έργων του Φουκώ, αλλά και των υπολοίπων φιλοσοφικών έργων όπου αναφέρεται ο May, βασίστηκε στις υπάρχουσες ελληνικές μεταφράσεις, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων. Όπου υπήρξαν αλλαγές, υπάρχει η ένδειξη ότι η μετάφραση τροποποιήθηκε.

Πρόλογος επιμελητή

Τι σκοπό μπορεί να εξυπηρετεί και ποια χρησιμότητα μπορεί να έχει η έκδοση ενός «εισαγωγικού» βιβλίου για το έργο και τη σκέψη ενός στοχαστή, όπως ο Μισέλ Φουκώ (1926-1984), δεδομένου ότι τα βιβλία του, οι διαλέξεις του και οι συνεντεύξεις του μεταφράζονται, εκδίδονται και διαβάζονται με εκθετική πρόοδο σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης, και χρησιμοποιούνται ευρέως σε όλα τα πεδία των αποκαλούμενων «κοινωνικών» ή «ανθρωπιστικών» επιστημών και της τέχνης, καθώς τέμνουν εγκάρσια και υπονομεύουν όχι μόνο τις «γραμμές» εθνικών συνόρων και πολιτισμών, αλλά και τις ακαδημαϊκές «κατηγοριοποιήσεις»;² Τι σκοπό μπορεί να εξυπηρετεί και ποια χρησιμότητα μπορεί να έχει η προσπάθεια του Todd May να εισαγάγει τον αναγνώστη σε ένα έργο και μία σκέψη τόσο διαδεδομένη, δεδομένου ότι η έρευνα και η συζήτηση γύρω από θεματικές και πεδία, όπως η τρέλα, η ιατρική, η επιστημολογία, η παραβατικότητα, η σεξουαλικότητα, μέσω της χρήσης εννοιών, όπως «σχέσεις εξουσίας-γνώσης», «βιο-πολιτική», «υποκειμενοποίηση», «πολιτική της αλήθειας», «αντίσταση», και μέσω των μεθοδολογικών εργαλείων της αρχαιολογίας και της γενεαλογίας, όχι μόνο δεν αποτελούν εδώ και δεκαετίες *terra incognita*, αλλά συνδέονται άρρηκτα με το όνομα του Φουκώ και χαρτογραφούνται με πυξίδα τις αναλύσεις του; Δεδομένου, μάλιστα, ότι ο ίδιος ο Φουκώ προειδοποιούσε για την ιδιαιτερότητα της *απόλαυσης* που παράγεται από την *αδιαμεσολάβητη* επαφή ανάμεσα στο έργο του συγγραφέα και στον αναγνώστη, ισχυριζόμενος ότι έργο είναι αυτό «που είναι ικανό να

2 Για παράδειγμα, στην Κίνα η υποδοχή της φουκωικής σκέψης είναι εντυπωσιακή, αν σκεφθεί κανείς ότι στο διαδίκτυο υπάρχει reading group που αριθμεί 12.000 μέλη, περισσότερα από τις αντίστοιχες ομάδες μελέτης γύρω από το έργο φιλοσόφων, όπως ο Καντ, ο Χέγκελ ή ο Χάιντεγκερ. Επίσης, πολλές εκθέσεις έργων τέχνης έχουν δομήσει τις θεματικές τους γύρω από τη φουκωική σκέψη και το φουκωικό έργο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η πρώτη διεθνής biennale στη Θεσσαλονίκη το 2007 εμπνεύστηκε τη θεματική της γύρω από το κείμενο «Ετεροτοπίες» του 1967.

εισάγει μία σημαντική διαφορά στο πεδίο της γνώσης, με τίμημα έναν ορισμένο κόπο εκ μέρους τόσο του συγγραφέα όσο και του αναγνώστη και με τελική ανταμοιβή μία ορισμένη απόλαυση, ήτοι μία πρόσβαση σε μία διαφορετική μορφή της αλήθειας»,³ θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς: ποιος ο σκοπός και ποια η χρησιμότητα μιας εισαγωγής στο έργο του;

Ασφαλώς, σκοπός του ανά χειράς βιβλίου δεν είναι να αφαιρέσει την ευκαιρία από τον αναγνώστη να καταβάλει τον κόπο που απαιτεί η απόλαυση τού να συναντά κανείς μία διαφορετική μορφή της αλήθειας από εκείνη που είχε μάθει να θεωρεί καθολική, αμετάβλητη και δεδομένη. Το αντίθετο· το παρόν βιβλίο απαιτεί την αμέριστη και διαρκή προσπάθεια του αναγνώστη να μην χάσει από τον ορίζοντά της ανάγνωσης και της πρακτικής του το κατ'εξοχήν φουκωκό ερώτημα, σύμφωνα με τον Todd May, δηλαδή το ερώτημα της κριτικής οντολογίας του παρόντος: *Ποιοι είμαστε και πώς μπορούμε να γίνουμε κάτι άλλο από αυτό που είμαστε σήμερα;*

Πρόκειται για το κατ'εξοχήν πολιτικό ερώτημα, το οποίο συνδέει αξεδιάλυτα το θεωρητικό πρόβλημα της *ιστορικής συγκρότησης* των σχέσεων μεταξύ του *υποκειμένου*, της *γνώσης*, της *εξουσίας* με το πρακτικό πρόβλημα της *δυνατότητας αλλαγής*, άρα με την *ελευθερία* και, εν τέλει, με την *ηθική*. Για όσο χρονικό διάστημα υπάρχουν αναγνώσεις του Φουκώ που θα αποσιωπούν την πολλαπλότητα και τη συνθετότητα αυτού του ερωτήματος που ορίζει ό,τι εκείνος αποκαλούσε «πολιτική της αλήθειας», θα δικαιώνεται η σκληρά προκλητική διατύπωση του Ντελέζ, ότι «εδώ και τρεις αιώνες διάφοροι ανόητοι εκπλήσσονται, επειδή ο Σπινόζα επιθυμούσε την απελευθέρωση του ανθρώπου, μολονότι δεν πίστευε ούτε στην ελευθερία του ανθρώπου ούτε στην ιδιαιτερότητα της ύπαρξής του. Σήμερα, καινούργιοι ανόητοι ή οι ίδιοι μετενσαρκωμένοι, εκπλήσσονται, επειδή ο Φουκώ, εκείνος που ανήγγειλε τον

3 Μ. Φουκώ, *Des Travaux*, στο Μ. Φουκώ, *Dits et écrits II, 1976-1988*, επιμ. D. Defert & F. Ewald, Παρίσι: Quarto, Gallimard, 2001, σ. 1186.

θάνατο του ανθρώπου, συμμετείχε σε πολιτικούς αγώνες»⁴ αλλά θα δικαιώνεται επίσης και ο κόπος που καταβάλλουν συγγραφείς σαν τον May να γράψουν βιβλία όπως το ανά χείρας.

Ο Todd May, Αμερικανός καθηγητής φιλοσοφίας, από τους εμπνευστές του ρεύματος του «μεταδομιστικού αναρχισμού» (post-structuralist anarchism) ή «μετα-αναρχισμού» (post-anarchism), κατορθώνει –δίχως να το θέτει ρητά ως στόχο– να γράψει ένα βιβλίο όχι για τον Φουκώ ως *persona*, αλλά για το ίδιο το *κριτικό ερώτημα* που θέτει ο Φουκώ και το οποίο λειτουργεί ως κύριος μίτος και ως σύννοση των αρχαιολογικών και γενεαλογικών μελετών του, υπερβαίνοντας τους, σχολικού επιπέδου, διαχωρισμούς της σκέψης του σε περιόδους (αρχαιολογική, γενεαλογική, ηθική) σαν να μη συνδέονται αυτές καθόλου μεταξύ τους. Ο May είναι σαφής ως προς τις αποστάσεις που παίρνει από αυτούς τους, σχολικού επιπέδου, διαχωρισμούς, αντιλαμβανόμενος, ωστόσο, την παιδαγωγική τους αξία, τουλάχιστον για εκείνους που θέλουν να ακούν συντονισμένο αρμονικά τον Λόγο του Κυρίου μέσα από τον Λόγο του Πανεπιστημίου: «Εδώ θα ακολουθήσουμε την περιοδολόγηση, τουλάχιστον χοντρικά, μολονότι στην πορεία θα υποδείξουμε τους λόγους για να είμαστε *καχύποπτοι* απέναντί της. [...] Μέσα από τις αναγνώσεις μας, ωστόσο, θα υπάρχει ένα μοναδικό θέμα που επιστρέφει, ένα θέμα που χαρακτηρίζει τη συνολική πορεία των δημοσιεύσεων του Φουκώ. Αυτό που όλες αυτές οι περίοδοι έχουν κοινό είναι ότι *διαμορφώνονται από ένα ιστορικό ενδιαφέρον για την ανάδειξη του ποιοι είμαστε*».

Αυτό το ιστορικό ενδιαφέρον γύρω από το φιλοσοφικό ερώτημα του ποιοι είμαστε, είναι ο μίτος που αναδεικνύει η ανάγνωση του May και για αυτό αποτελεί μία εξαιρετική «εισαγωγή» στο φουκωϊκό έργο. Είναι ακριβώς αυτή η φιλοσοφικο-ιστορική προοπτική, την οποία προσπαθεί να καλύψει το φλύαρο νανούρισμα του κυρίαρχου λόγου, δηλαδή κάποιων εκδοχών της αγγλοσαξονικής πρόσληψης

4 G. Deleuze, *Φουκώ*, μτφρ. Τ. Μπέτζελος, Αθήνα: Πλέθρον, 2005, σ. 153 (μετάφραση ελαφρώς τροποποιημένη).

του Φουκώ, οι οποίες προσπαθούν να φιλοτεχνήσουν την εικόνα ενός «μηδενιστή» ή –πράγμα που, για αυτές τις εκδοχές, είναι το ίδιο με άλλα λόγια– να φιλοτεχνήσουν την εικόνα ενός αμοραλιστή «νιτσεϊκού», όταν δεν προσπαθούν να αγνοήσουν εντελώς το ερώτημά του· διαχωρισμοί σχολικού επιπέδου, γιατί πολύ απλά δεν κάνουν τον κόπο να διαβάσουν τα ίδια τα κείμενα, όχι μόνο από έναν φόβο απέναντι στο τίμημα της απόλαυσης μιας άλλης μορφής της αλήθειας, αλλά και από ένα πλεόνασμα *ικανοποίησης* με το υπάρχον και, άρα, με τον εαυτό τους.

Όμως, ο Φουκώ υπήρξε εξίσου *απολαυστικός* το 1967 όταν δήλωνε ότι ίσως «ο ρόλος του φιλοσόφου στην παρούσα φάση να είναι όχι αυτός του θεωρητικού της ολότητας, αλλά [...] του διαγνωστικού του σήμερα»,⁵ όπως το 1983 που δήλωνε ότι «μου φαίνεται ότι η φιλοσοφική επιλογή με την οποία βρισκόμαστε αντιμέτωποι σήμερα είναι η εξής. Πρέπει να επιλέξουμε ανάμεσα είτε σε μία φιλοσοφία που παρουσιάζει τον εαυτό της ως μία αναλυτική φιλοσοφία της αλήθειας εν γένει είτε σε έναν κριτικό στοχασμό που θα αποκτήσει τη μορφή μιας οντολογίας του εαυτού μας, μιας οντολογίας της επικαιρότητας».⁶ Και εξίσου νιτσεϊκός και στις δύο περιπτώσεις, αν θυμηθούμε τη νιτσεϊκή προειδοποίηση, ότι «το καθετί που λέει ο φιλόσοφος για τον άνθρωπο δεν είναι, κατά βάθος, παρά μία μαρτυρία για τον άνθρωπο μιας πολύ *περιορισμένης* χρονικής περιόδου. Η έλλειψη ιστορικής αίσθησης είναι το κληρονομικό ελάττωμα όλων των φιλοσόφων».⁷

Συνεπώς, καμία «εισαγωγή» δεν απαλλάσσει τον αναγνώστη από τη δική του, και μόνο δική του ευθύνη, να διαβάξει *προσεκτικά*, δηλαδή *παθιασμένα*. Ο May είναι και πάλι σαφής ως προς αυτό: «Με τον Φουκώ, πρέπει να αναρωτηθούμε ποιοι είμαστε,

5 R. Aron & M. Φουκώ, *Διάλογος για την Κοινωνιολογία και τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες*, μτφρ. – επ. Μ. Κατσιμίτσης, Αθήνα: Ευρασία, 2013, σ. 29.

6 Μ. Φουκώ, *Le Gouvernement de soi et des autres I*, 1982-83, επιμ. Fr. Gros, Παρίσι: Seuil/Gallimard, 2008, σ. 22.

7 Fr. Nietzsche, *Ανθρώπινο, Πάρα πολύ ανθρώπινο*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας, Αθήνα: Πανοπτικός, 2011, § 2.

ποιοι είμαστε τώρα. Πρέπει να ακολουθήσουμε το νήμα αυτού του ερωτήματος στα κείμενά του και στις απαντήσεις, *πάντοτε μερικές, που δίνει*. Όμως αυτό το μονοπάτι στο τέλος θα αποδειχθεί άχρηστο, εκτός κι αν υπάρχει το πάθος για αυτό που μπορούμε να είμαστε. Ο Φουκώ δεν το παρέχει αυτό. Μπορεί να αποκαλύψει την ενδεχομενικότητα αυτού που μας έχουν πει ότι είμαστε, *αλλά δεν μπορεί να κεντρίσει την επιθυμία να είμαστε διαφορετικοί*. Αυτή πρέπει να έρθει, αν είναι να έρθει στα αλήθεια, από εκείνους που τους αφορά άμεσα». Ή, όπως συμβούλευε ο Φλωμπέρ τη δεσποινίδα Leroyer de Chanterpie τον Ιούνιο του 1857: «μη διαβάσετε όπως διαβάζουν τα παιδάκια, για να περάσετε ευχάριστα την ώρα σας, ούτε όπως διαβάζουν οι φιλόδοξοι, για να μορφωθείτε. Όχι, διαβάστε για να ζήσετε».⁸

Ο Φουκώ ακολούθησε αυτή τη συμβουλή όχι μόνο από τη θέση του αναγνώστη, αλλά και από τη θέση του συγγραφέα, διαβάζοντας το παρελθόν και γράφοντας για να ζήσει το παρόν: «Το γράψιμο δεν με ενδιαφέρει παρά στο βαθμό κατά τον οποίο ενσωματώνεται στην πραγματικότητα μιας μάχης, στην καθαρότητα ενός εργαλείου, μιας τακτικής, μιας φωτοχυσίας. Δεν θα ήθελα παρά να είναι τα βιβλία μου ένα είδος νυστεριού, βόμβας μολότωφ ή νάρκης και να απανθρακώνονται μετά τη χρήση όπως τα πυροτεχνήματα».⁹ Σε μία συγκυρία σαν τη σημερινή, όπου η κυρίαρχη πολιτική της αλήθειας προτάσσει, αρθρώνει και επιβάλλει τη νεοφιλελεύθερη λογική της μη εναλλακτικής (TINA) υπό τον μανδύα του ρεαλισμού και της προσαρμογής στην πραγματικότητα, το φουκωικό ερώτημα του «ποιοι είμαστε και πώς μπορούμε να γίνουμε κάτι άλλο από αυτό που είμαστε σήμερα;» αναζητά αναγνώστες που *αναλαμβάνουν* την ηθική ευθύνη απέναντι στον εαυτό τους, και *απολαμβάνουν* τον κόπο της πρόσβασης σε μία διαφορετική μορφή της αλήθειας, ακριβώς επειδή δεν είναι ικανοποιημένοι από τον

8 Αναφέρεται στο F. Brown, *Φλωμπέρ, ένα πνεύμα αντιλογίας*, μτφρ. Τ. Κωνσταντίνου, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2007, σ. 429.

9 Μ. Φουκώ, *Sur la sellette*, στο Μ. Φουκώ, *Dits et écrits I, 197-1988*, σ. 1593.

τρόπο που συγκροτήθηκαν και αντιστέκονται σε ό,τι τους έκανε να είναι αυτό που είναι. Ή, όπως το έθετε ο Νίτσε: «Λένε πως τα γραπτά μου είναι ασαφή και ακατάληπτα. Πίστευα πως όταν κάποιος αναφέρεται στη δυσφορία, οι άνθρωποι που αισθάνονται δυσφορία θα καταλάβαιναν. Αυτό είναι, ασφαλώς, αλήθεια – *πού είναι, όμως, οι άνθρωποι που αισθάνονται δυσφορία;*».¹⁰

Θανάσης Λάγιος

¹⁰ Επιστολή του Φρ. Νίτσε στον Carl von Gersdorff (1.04.1874), βλ. Fr. Nietzsche, *Επιστολές, Επιλογή από την αλληλογραφία του*, μτφρ. Γ. Σωφρονιμίδης, Αθήνα: Παπαζήση, 2014, σ. 234 (πλαγιογράμμιση του επιμελητή).